

ACC. N.R. M. 12836:1-7. Lantbr., f. 1898 i Perstorp
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Skåne
Härad: M. Lbr
Socken: Perstorp
Uppteckningsår: 1953
Upptecknare: Wihlborg Larsson, Perstorp
Berättare: olika personer och delvis
Berättarens yrke: efter eget minne
Född år i

Butikshandel på landsbygden.
sid. 1-7.

LUF 95

ACC. N:R M. 12836:/.

BUTIKSHANDEL PÅ LANDSBYGDEN I :

Enligt vad äldre personer förr berättade tillkom den första butiken i Perstorp år 1849. Innehavaren av denna hette Nils Andersson och kom från Oderljunga; han kallades vanligen "Rödtopp" emedan han hade rött hår. Butiken var inrymd i en lång, låg trälänga, (vilken ännu står kvar) men den var ganska oansenlig och de varor som försåldes voro fåtaliga. Efter någon tid upphörde denna affärsrörelse och en perstorpsbo vid namn Ströbeck uppsatte en butik i boningshuset på det annexheman han arrenderade. Efter en tid byggde han ett hus mitt emot stationshuset vid järnvägen, då denna tagits i trafik på mitten av 1870 talet. År 1881 övertog en man från Finja vid namn Teodor Öfverberg denna butik och det är först med honom man kan tala om drivandet av en riktig handelsbod. Allmogens inköp på de stora marknaderna i Åby (numera Klippan) och Röinge samt Ljungaskog kommo efter denna tid att märkbart avtaga. Det blev alltmera vanligt att man gjorde sina inköp av de förnödenheter man förbrukade i butiken i hemorten, Herr Öfverberg tillhandahöll allt eftersom rörelsen utvidgades varor av de mest skilda slag. Han blev efterhand en av kommunens förtroendemän. Sålunda tillhörde han bl.a. styrelsen i Perstorps sockenbank. Jämte butiksrorelsen bedrev han en ganska omfattande vedhandel och var under många år partiförsäljare av ättikan från Skånska Ättikfabriken.

Lokal och inventarier.

Den första butiken i Öfverbergs handelsbod upptog västra delen av huset, mitten utgjorde hans bostad och i östra delen fanns ett bageri. Till butiken ledde en trappa av gråsten som vid sidorna var försedd med järnräck. Genom en dörr kom man in i butiksrummet, vilket upptog husets halva bredd, den andra halvan utgjorde lagerlokal. Bakom huset fanns en gårdsplan vilken på två sidor var omgiven av uthus. Det ena inrymde lager av sådana varor som ej voro lämpliga att ha inne i butikshuset, Det andra var hållstall för hästar, där kunderna kunde vid sina inköpsfärder ställa in sina dragare.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lup. 95
/

Det var vanligt att bönderna, vilka icke så ofta företogo inköp, kommo körande med hästskjutsar och köpte hela lass med varor åt gången. Inne i butiken fanns en disk av trä, under diskbordet förvarades vissa varor, såsom snus i en kutting, skosmörja, spik och annat. Ovanpå disken stod en balansvåg med vikter. Innanför disken fanns vid väggen en lång hylla försedd med en massa fack och utdragbara lådor. I facken fanns porslin, glasvaror och smärre lergods. I lådorna fanns gryn, kryddor, socker och mjöl. Illäftet hängde hängde kastruller, kaffepannor, spannar, fotogenkannor, vattenkannor, lyktor för fotogen, samt ryktskrapor och borstar. Väggarna voro belamrade med remtyg, tjuder, tömmar, sågar och andra verktyg. I ett hörn stod större lerkrus och i ett annat låg vädjestenar. Såväl uppe på loftet över butiken, som i källaren under densamma fanns det varor som voro till försäljning. I lagerlokalen i uthuset fanns fodervaror, slipstenar och större järnvaror. Att uppräknat alla de varor som tillhandahöllos låter sig icke göra. Butiken uppvärmdes av en järnkamin som eldades med ved. Belysningen skedde medelst en i taket hängande stor fotogenlampa. Utanpå butikens vägg fanns en skylt av något över en kvadratmeters yta, å denna stod målat en text vari upptogs en del av de varor som försåldes, bl. a. krut och dynamit. Renhållningen i butiken sköttes av personalen, som varje afton sopade golvet med en kvast och då det ansågs nödvändigt med en dammtrasa torkade av de varor som blivit dammbelagda.

Innanför butiken fanns kontoret i ett litet rum, som innehöll skrivbord, kassaskåp och några stolar. Då Perstorp i början av 1900 talet fick telefonstation, var Öfverberg en av de första abonnenterna. Men i över 20 år hade han bedrivit sin handelsrörelse utan telefon dessförinnan.

Varuinköp och varusortering.

Varorna inköptes till stor del från städerna och anlände med järnvägståg. Mjöl inköptes icke blott från storkvarnarna, utan även från kvarnarna i orten. De vanligaste margarinsorterna voro Zenits och Pellerins. Vidare fanns Segerlinds vagnsmörja, Jönköpings tändstickor

ACC. N:R M. 12836:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3

av den gamla sorten med röd giftig tändsats, de voro icke förpackade i träaskar utan i pappersbuntar. Av tobak salufördes röktobaken "Ärligt och gott" från Kockums tobaksfabrik, "Björnens" från Ystads tobaksfabrik och snus av Karlshamns och Ljunglövs märken samt Generalsnus. Kaffe fanns i flera prislägen från 1,- kr pr kg. och dyrare. Det mesta kaffet såldes förr rått och rostades i hemmen. Rostat kaffe saluhölls dock, oftast såldes det omalet, men om någon ville köpa malet kaffe maldes det i butiken å en kvarn som drogs med handkraft. Före jularna tillsaluhölls en del kringkrams, glitter, julgranspyrtnader med och utan konfekt, ljus, flaggor och kulörta väggtaflor.

Grosshandlare och fabrikanter sände ut handelsresande till lant-handlarna. Vanligen kommo dessa med tåget till Perstorp, men fortsatte sedan med hästskjutsar till handlarna i bygden längre borta. Dessa re-sande benämndes vanligen "expediter".

Som nödvändighetsvaror kan man nämna : socker och kaffe, det senare dock i ringa grad under de första butiksåren, vidare salt, foto-gen, tändstickor, vissa kryddor främst peppar, gryn, såpa och soda, och efterhand även tvål, spik och vissa husgerådsartiklar som koppar, fat och skålar. Efterhand blev tapeter en begärlig vara. Som mera lyx-betonade hushållsvaror ansågs russin, sviskon och sagogryn. Sirap som länge ansågs som umbärlig, blev med tiden allt mera vanlig i hemmen. Bönderna voro i behov av vissa fodervaror, såsom gröpe och kli, med tiden kommo kraftfodervaror av utländskt ursprung som majs och foder-kakor. Konstgödning kom efterhand allt mera i bruk. Lantbrukskalk in-köptes av handlaren i vagnslaster, som bönderna själva fingo lossa. I en skogrik trakt som Perstorp, behövdes allt eftersom skogsbruket kom i gång ganska mycket huggningsverktyg. I Öfverbergs butik tillsalu-hölls yxor och sågar av flera olika fabrikat. Dessutom fanns det verk-tyg för hantverkare, murare, snickare m.fl.

ACC. N:R M. 12836:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Personal.

Under den första tiden Öfverberg var handlare stod han själv och hans hustru i affären. Efter som barnen kommo till, kunde dock inte hustrun ständigt vara med, varför ett biträde i butiken anställdes. Då barnen växt upp och blevo så stora att de kunde varamed att expediera, blevo de butikshiträden, först de två äldsta sönerna och sedan den äldsta dottern. Sönerna kommo efter hand att vistas på annan ort för att fortsätta sina studier och endast dottern blev kvar i butiken. Jämte henne fanns det i början på 1900 talet två anställda biträden. Den som anställdes började vanligen som springpojke och stannade sedan kvar som bokhållare. Någon utbildning behövdes sålunda inte för att få anställning. Lönen var från början mycket liten och yrket som bokhållare var inte särdeles eftersökt. Arbetstiden var lång. Man öppnade affären kl. 8 på morgonen och den stängdes inte förrän kl. 8 på kvällen. Efter stängningsdags hade personalen alltid något att uträtta, städning och tillrättasättande av varor o.d. Vanligen ingick mat och bostad i lönen. Personalen hade sin bostad i en vindskupa i huset.

Kundkretsen.

Under det första årtiondet var Öfverberg ensam handlare på platsen och som andra butiker inte funnos närmare än i grannsocknarna var handelsområdet av stort omfång. De mesta inköpen gjordes under lördagarna, då bönderna körde med hästskjutsar till samhället. Före helgerna och särskilt före julhelgen såldes mycket varor flera dagar å rad. Efter hand som Perstorp allt mer utvecklades till ett industrisamhälle på grund av fabrikernas tillväxt och arbetarstammens ökning kommo avlöningsdagarna att bli de dagar då butiken hade mest kunder. Under flera år var det lördagarna, som arbetarna gjorde sina inköp, men då avlöningarna började utbetalas på fredagarna blev det vanligen fredagskvällen som blevo den brådaste tiden i butiken.

Betalning och bokföring.

Vanligtvis betalades alla inköpta varor med kontanter. Detta

då det var fabriksarbetare som gjorde inköp. Kredit pr vecka kunde dock lämnas om kunden var välkänd. Bönderna fingo alltid kredit om de så önskade. Det var inte ovanligt att dessa gjorde inköp flera månader innan de betalade. Den bofasta lantbefolkningen ansågs vara både ärlig och solid och säkerligen förlorade icke handlaren något på dem. Av industriarbetarna fanns det sådana som reste från orten utan att ha betalt, detta invercade givetvis menligt på kreditgivningen för de övriga. Man måste dock betänka att arbetarna i många år hade uselt betalt för sitt arbete och hade svårt att göra rätt för sig. De som betalade skulder gjorde detta vanligen på butikskontoret. Det fanns de som handlade "på bok", då betalningar gjordes på denna, kunde biträdena ta emot den ute i butiken. Huruvida någon fick betala ränta är icke bekant, troligtvis blev ingen skyldig så lång tid att ränta debiterades. Under en tid hade fabriken svårt att skaffa kontanter till avlöningarna. Det utlämnades då på fabrikskontoret små papperslappar med åsatta belopp, för dessa fingo innehavarna handla hos Öfverberg, enligt en överenskommelse som fabriksägaren gjort med honom. -Bokföringen sköttes av herr Öfverberg själv och efterhand även av barnen, någon anställd för bokföringens skötande förekom ej.

Konkurrens.

I flera år var Öfverberg ensam handlare på platsen. Men i slutet av 1890 talet bildades ett handelsbolag, som öppnade affär i Perstorp. Det var ett flertal lantbrukare, vilka sammanslöt sig för att som de föreställde sig få sina förnödenheter billigare. Som aktieägare i detta bolag ingingo även hantverkare och andra och under många år hade denna affär stor omsättning. Den finnes ännu kvar, fast den för ungefär 20 år sedan övergick i privat ägo. Då det sålunda blev två butiker på platsen är det ju givet att en viss konkurrens uppstod. Ökningen av befolkningen medförde emellertid större varubehov och någon avbräck i omsättningen för Öfverbergs affär blev det icke om man bortser från den allra första tiden.

Någon konkurrens genom att sänka priserna kunde knappast förekomma, enär dessa voro genomgående låga. Om handlaren hade en avans på ett eller två öre pr kg. kunde han ju inte gärna företaga någon sänkning, han måste ju hålla påsar och omslagspapper till varorna, - paketerade varor förekommo knappast under 1800 talet och de första årtiondena på 1900 talet. Prisläget på varorna under denna tid var efter nutida förhållanden att döma mycket låga, men man måste ju också tafa i betraktande att penningar då hade ett mycket högre värde än nu. Fotogen kostade på 1880 talet 11 öre pr liter för att i början på 1900 talet ha gått upp till 18 öre. Tändstickor kostade 10 öre pr bunt om 10 förpackningar med 50 stickor i varje. Sockret kostade på 1880 talet 80 öre pr kg., vilket var ganska dyrt, fram i början av 1900 talet var priset omkring 60 öre. Snuset, vilket för de flesta männen var oundgängligt kostade 10 öre pr hg. röktocken 17 öre för en paket om 50 gram. Cigarrer fanns till 3 öre pr st. och dyrare. Dessa priser på tobaksvaror bibehöll sig fram till Tobaksmonopolets tillkomst.

Byteshandel.

Det var vanligt att bönderna lämnade ägg i butiken och kvittade därmed något av de köpta varorna. Även smör lämnades, men sedan mejeriet kom till stånd blev det inte så många som själva kärnade. Det fanns biodlare som lämnade honung i utbyte mot andra varor. Som handel med köttvaror icke förekom i denna affär, (endast slaktare handlade med sådana) kunde icke utbyte med fläsk eller kött vid hemslakt försiggå här. Utlåning av porslin vid kalas förekom, vanligen togs icke betalt härför.

Affärens utveckling.

I början av 1900 talet blev butikslokalen för liten och lagerutrymmena för trånga. Befolkningens antal hade stigit avsevärt genom inflyttning av arbetare till den växande industrien och affärens omsättning hade stigit betydligt. Öfverberg lät då bygga ett stort hus av tegel å en hörntomt, i detta inrymdes förutom lägenheter två affärslokaler. I den ena blev diversehandeln inrymd och den andra

7.

innehöll mode- och textilvaror. Butiken i den gamla affärsfastigheten kom i fortsättningen att inrymma järnaffär. Denna behöll herr Öfverberg själv och idkade därjämte spannmåls och gödningsaffärer samt en med tiden allt större handel med ved. Mode och textilaffären innehades av hans förut nämnda dotter och diversehandeln, vilken om- bildades till aktiebolag, (egentligen ett familjebolag) sköttes av en föreståndare. Personalen i dessa butiker bestod av två affärs- biträden i järnhandeln, ett biträde hos dottern i modeaffären och två eller tre i diversehandeln. Öfverberg tog sin bostad i det nya huset och i mitten på det gamla tillkom först en bankavdelning och senare en pappershandel. Öfverberg överlät 1915 diversehandeln och året därpå även järnaffären till ett nystartat aktiebolag, i vilket han själv ingick som störste aktieägare, Dessa affärer kommo sålunda vid denna tid under annan ledning. Dottern behöll modeaffären ännu någon tid men överlät den sedan till en annan person. Sedan herr Öfverberg dragit sig tillbaka från den direkta ledningen av butikerna sysselsatte han sig dels med sin återförsäljarverksamhet av ättika i parti och dels med vedhandel. Den senare var under första världs- kriget av stort omfång, men ligger givetvis utom ramen för denna beskrivning av Öfverbergs handelsverksamhet. Huruvida upprättandet av butiker haft inflytande på sedernas förändring på landsbygden, är svårt att yttra om, dock torde de jämte andra faktorer ha avse- värt bidragit till ändring av folks levnadsvanor.

Ända fram till 1915 hade Perstorp blott två diverseaffärer, det startades visserligen en till under tiden, men den blev avvecklad. Efter 1915 ha många butiker kommit till, numera äro de flesta spe- cialaffärer i skilda fack. Öfverbergs gamla handelsbutik med sin ofta rykande fotogenlampa och med doft av alla möjliga varor hör till minnena från det förflutna.